

Втеча білих гусарів

Редьярд Кіплінг

Новела

Переклад: Юрій Лісняк

Ми не в бою тоді були,
Як кинули мечі,
А в тихому дозорі,
Над річкою вночі.
Під плюскіт хвиль і вітру свист
Той грізний страх родивсь і зріс.
І підхопив нас, і поніс,
Незчулись ми й коли.
"Коса Беоні"

Дехто вважає, ніби британський кавалерійський полк не здатен утікати. Це хибна думка. Я сам бачив, як чотириста тридцять сім шабель утікали куди очі світять, охоплені ганебним жахом, — бачив, як найкращий кіннотний полк на дві години випав із списків особового складу армії. Коли ви нагадаєте цю історію Білим гусарам, вам напевне буде непереливки. Вони не пишаються цією пригодою.

Білих гусарів можна впізнати по "кирпі" — вони "гнуть" її дужче, ніж кавалеристи будь-якого іншого полку. Якщо вам цього мало, ви можете впізнати їх по їхньому старому бренді. Цей напій подають у офіцерському клубі вже шістдесят років, і щоб його скуштувати, варт приїхати здалеченька. Попросіть старого бренді "Макгейр", та ще пильуйте, щоб вам подали таки справді його. Бо коли сержант-буфетник вирішить, що ви не знавець і тільки змарнуєте коштовний напій, він і вчинить з вами відповідно. Він своє діло знає. Тільки, як сидітимете в офіцерському клубі, боронь вас боже заговорити з господарями про форсовані марші чи далекі переходи верхи. Бо вони там дуже вразливі, і коли їм здається, що ви глузуєте з них, то вам це скажуть у вічі.

Білі гусари запевняють, що винен в усьому їхній полковник. Він був у полку нова людина, і взагалі йому не слід було братись ним командувати. Він казав, що полк недосить бравий. Це про Білих гусарів, які знають про себе, що вони можуть перегнати будь-яку кінноту, пробитись крізь будь-яку артилерію і стоптати будь-яку піхоту в світі! Ця образа й була першою причиною обурення в полку.

А потім полковник відбракував литаврового коня — литаврового коня Білих гусарів! Може, вам невтямки, який то був страхітливий злочин, то я спробую з'ясувати. В тому коні, що возить на собі срібні литаври, живе душа полку. Майже завжди то буває великий рябий вейлер[1]. Для Білих гусарів це справа честі, й вони не пошкодують за рябого вейлера ніяких грошей. Звичайним правилам бракування він не підлягає.

Робота в нього нетяжка — тільки ходити ступою, а тому, поки він може ходити і має пристойний вигляд, добробут йому забезпечено. Він знає про полк більше за самого полковникового ад'ютанта і не зміг би схибити ні в чому, навіть якби схотів.

Литавровому коневі Білих гусарів було тільки вісімнадцять років, і він ще чудово справляв свої обов'язки. Він міг би прослужити ще принаймні шість років і тримався гордо та поважно, мов гвардійський тамбурмажор. Полк заплатив за нього тисячу двісті рупій.

Але полковник сказав, що його вже треба списати, і його відбракували за всіма правилами та замінили недолугою гнідою шкапиною, бридкою, як мул, із овечою шиєю, пацючим хвостом і коров'ячими ногами. Литаврист зненавидів ту тварюку, а старі оркестрові коні прищувлювали вуха і блискали білками очей, тільки-но заглядевши її. Вони зразу побачили, що новий литавровий кінь — вискочень і не джентльмен. Полковник, видно, і про оркестр думав, що йому бракує бравості, і хотів виганяти його на щоденне стройове навчання. А кавалерійський оркестр — то щось священне. Він виходить на сцену тільки тоді, коли полк оглядає високе начальство, і капельмейстер полкового оркестру — особа на один ступінь значніша за командира полку. Він верховний жрець, а "Низкою!" — то його священний гімн. "Низкою!" — це сигнал до кавалерійської риси; і хто не чув ніколи, як цей мотив злітає над цокотом копит цілого полку, що проходить, салютуючи, повз трибуну з командирами, той ще не все на світі звідав.

Коли полковник відбракував литаврового коня Білих гусарів, полк трохи-трохи не збунтувався.

Офіцери ходили злі, гусари лютували, а музиканти лаялись, як... як прості кавалеристи. Литаврового коня мали продати з аукціону — з прилюдного торгу! — і його, може, купить якийсь парс, щоб запрягати в гарбу! Це ж гірше, ніж виставити на очі всьому світові домашні полкові справи або продати столове срібло з їдальні офіцерського клубу євреєві — місцевому євреєві.

Полковник був чоловік лихий і запальний. Він знав, як сприйняв полк його наказ, і, коли кавалеристи попросили дозволу купити литаврового коня, сказав, що це зухвальство й порушення дисципліни.

Проте один з молодших офіцерів, ірландець Гоген Ёйл, таки купив коня за сто шістдесят рупій, і полковник розлютувався. Тоді Ёйл навдивовижу смирно перепросив його, виправдовуючись, що, мовляв, зробив це, аби лише врятувати коня від знування й голоду, а тепер пристрелить його, та й по всьому. Полковника це видимо власкавило, бо він хотів тільки спекатись литаврового коня. Він почував, що зробив помилку, але визнати цього відверто, певна річ, не міг. А литавровий кінь, поки що зостаючись у полку, дратував його.

Ёйл узяв із собою склянку старого бренді, три чирути[2] та свого приятеля Мартіна, і вони разом покинули клуб. Години зо дві радилися Ёйл із Мартіном удома в Ёйла; однаке тільки бультер'єр, що стереже Ёйлові копили для чобіт, знає, про що вони говорили. Потім з Ёйлової стайні вивели коня, з головою закутаного в попони, і, хоч він

опинався, Єйлів конюх повів його геть із табору. А тоді якісь двоє залізли до полкового театру і вкрали кілька банок фарби та великих щіток, якими малюють декорації. А коли на табір упала ніч, із Єйлової стайні почувся грюкіт, немовби там кінь розбивав на дрізки свою загороду. Єйл мав великого, старого білого вейлера — не верхового, а запряжного.

Другого дня — в четвер — солдати, прочувши, що Єйл збирається ввечері пристрелити литаврового коня, вирішили влаштувати йому справжній полковий похорон — пишніший, ніж би самому полковникові, якби він умер того дня. Вони добули гарбу з волами, рядюгу і цілу гору троянд, і труп, укритий рядюгою, відвезли на місце, де спалювали здохлих від пошесті коней. У проводі за гарбою йшли дві третини полку. Оркестру не було, однак гусари співали "Там, де кінь старий упав" — пісню, підходящу до нагоди й досить урочисту та жалібну. А коли труп скинули в яму й гусари стали засипати його оберемками троянд, полковий коваль раптом лайнувся й голосно сказав:

— Та це такий литавровий кінь, як і я!

Ескадронні старшини спитали його, чи не забув він своєї голови в пивниці. Коваль відповів, що знає ноги литаврового коня не гірше ніж свої власні; але йому показали полкове тавро, випечене на лівій передній нозі, що жалібно стриміла вгору, вже задубіла, і він замовк.

Отак поховано литаврового коня Білих гусарів. Коваль і далі щось мурмотів, а помітивши, що рядюгу, якою було вкрито труп, умащено в чорну фарбу, знову заявив про те вголос. Та старшина п'ятого ескадрону боляче стусонув його носом по нозі й сказав, що він, певне, п'яний.

А в понеділок полковник вирішив помститись на Білих гусарах. На лихо, він тоді тимчасово заступав командира гарнізону і призначив бригадні маневри. Він сказав, що полк у нього "попопріє за таке безбожне зухвальство", і здійснив свій намір дуже ретельно. Той понеділок дався взнаки Білим гусарам. Їх кидали на уявного супротивника, наказували то наступати, то відступати, то спішуватись і ганяли по куряві "за всіма правилами науки", на всякі лади, і вони справді вмивалися потом. Трохи потішились вони аж надвечір, коли налетіли на батарею кінної артилерії та гнали її перед собою добрих дві милі. То вже були особисті рахунки, і майже всі гусари навіть на гроші закладалися, хто кого, бо артилеристи нахвалялись відверто, що поженуть їх; однаке помилились. Маневри скінчилися церемоніальним маршем, і коли полк вернувся до казарми, гусари були вкриті пилюкою від острог до підборідних ремінців.

У Білих гусарів є один великий і своєрідний привілей. Вони здобули його, здається, в бою під Фонтенуа.

Чимало полків мають якесь особливе право — скажімо, в певні дні року носити комірці до щоденної форми, або бант на спині, або червоні й білі троянди на касках. Деякі з тих привілеїв пов'язані з ім'ям святого — полкового патрона, деякі з бойовими заслугами полку. Всіма ними дуже пишаються, однак жодного не цінують так високо,

як права Білих гусарів поїти коней у таборі під музику полкового оркестру. Грають тільки один мотив — завжди той самий. Яка його справжня назва, не знаю, але Білі гусари називають його "Хочу до Лондона знов". Мелодія дуже гарна. І полк скоріше погодиться, щоб його викреслили зі списків армії, ніж зречеться цієї відзнаки.

Коли просурмили "розійдись!", офіцери зразу рушили додому — подбати про коней, а рядові потяглися низочкою до табору, їдучи "вільно" — тобто вони порозстібали тісні мундири, позбивали на потилицю каски й стали жартувати або лаятись, як до чийого настрою. Дбайливіші зсідали з коней і попускали гнuzдечки та попруги. Добрий кавалерист шанує свого коня не менше, ніж себе самого, і гадає — чи принаймні повинен гадати, — що обидва разом вони не сплохують ні перед чоловіками, ні перед жінками, ні перед гарматами, ні перед дівчатами.

Потім черговий офіцер скомандував: "Поїти коней!", і полк неквапом рушив до ескадронних жолобів, що стоять між стайнями та казармами. Тих довжелезних жолобів там чотири, по одному на кожен ескадрон, так що весь полк, коли охота, може напоїти коней за десять хвилин. Проте звичайно це поїння під оркестр розтягається більш як па чверть години.

Ескадрони розсипались уздовж жолобів, загравав оркестр, гусари повиймали ноги зі стремен і почали дражнити один одного. Сонце вже сідало за велику, червону, ніби розпечену хмару, і дорога до цивільного селища бігла наче просто в сонячний диск. І ось на тій дорозі показалаась якась цяточка. Вона росла й росла, і врешті стало видно, що то біжить кінь, а на спині в нього — щось схоже на клітку. Червона хмара жаріла крізь пруття тої клітки. Дехто з кавалеристів придивлявся, наставивши дашком долоню над очима; вони питали один одного:

— Що то за чортівня в коняки на спині?

А ще за хвилину вони почули іржання, добре знайоме всім у полку — і людям, і коням, — і побачили, що просто до оркестру біжить похований литавровий кінь!

На шиї в нього погойдувались і підскакували обвиті жалобним крепом срібні литаври, а в сидлі дуже прямо, по-вояцькому сидів людський кістяк з голим черепом.

Оркестр умовк, і на хвилюк запала тиша.

А тоді хтось у п'ятому ескадроні — гусари потім казали, ніби сам старшина, — скрикнув, завернув коня й кинувся навтьоки. Ніхто не може до ладу розповісти, що сталося потім; але, здається, принаймні один кавалерист у кожному ескадроні дав приклад до паніки, а решта сипнула за ним, наче вівці. Коні, що тільки-но повстромляли морди в жолоби, ставали дибки; та коли зірвався з місця оркестр, — це як уже привид литаврового коня був ярдів за двісті від нього, — за ним пустилися всі, і безладний тупіт втечі, зовсім не схожий на розмірений цокіт парадної рисі або звичайну шамотню водопою в таборі, ще дужче налякав коней. Вони відчували, що їхні вершники чогось бояться. А коли коні те зачують, — їх уже не вдержиш.

Ескадрон за ескадроном завертали коней від жолобів і летіли врозтіч, куди очі світять, мов розлите живе срібло. Видовище було справді разюче — люди й коні порозперізувані й порозгнuzдувані, а рушничні чохли хляпали коней по боках і ще

дужче їх підганяли. Кавалеристи репетували, лаялись і силкувалися відірватися чимдалі від оркестру, якому навідав на п'яти литавровий кінь; його страшний їздець припав йому до гриви, неначе гнав його щодуху.

Полковник саме зайшов до клубу перехилити чарку. Майже всі офіцери були з ним, а черговий лейтенант збирався йти до казарм приймати від ескадронних старшин рапорти про водопій. Аж раптом "Хочу до Лондона знов" по двадцятьох тактах урвалось і всі у клубі загомоніли: "Що там у біса сталося?" А ще за хвилинку вони зачули якийсь невійськовий гамір і побачили, що Білі гусари в паніці мчать урозсип по плацу.

Полковникові з люті аж мову відібрало, бо він вирішив, що це полк збунтувався проти нього або ж перепився. Ось повз веранду клубу безладною юрбою промчав оркестр, а навздогін біг рябий кінь — мертвий і похований литавровий кінь Білих гусарів, і на сідлі у нього підскакував та торохкотів людський кістяк. Гоген-Ейль шепнув тихенько Мартінові: "Такого ніякий дріт не витримає", — а тим часом оркестр, накинувши кільце по-заячому, завернув назад. Але решта полку щезла з очей і гасала по всій окрузі, бо вже смеркло, і кожен гусар у переляці горлав до свого сусіда, що литавровий кінь наздоганяє його. У кінноті здебільшого занадто жаліють своїх коней. Вони, коли припече, можуть показати, що здатні на дещо, навіть маючи двісті з гаком фунтів на спині, і Білі гусари в тому пересвідчились.

Як довго тривала та паніка, я не можу сказати. Мабуть, поки зійшов місяць, гусари побачили, що боятись їм нема чого, і по двоє, по троє, чи й по півескадрону стали нишком вертатись до табору, вкрай засоромлені. А тим часом литавровий кінь, образившись на давніх своїх друзів за таку зустріч, спинився, завернув і потюпав до веранди клубу просити хліба. Там ніхто не подумав від нього втікати, але ніхто не наважився й підійти, аж поки полковник сам зрушив з місця й ухопив кістяк за ногу. Оркестр зупинився трохи віддалік і тепер поволі вертався. Полковник обізвав кожного музиканта зокрема й усіх гуртом усіма лайливими словами, які лишень спали йому на думку в ту мить, бо, поклавши руку на бік литавровому коневі, пересвідчився, що той живісінький, з плоті й крові. А тоді вдарив кулаком по литаврах і виявив, що їх зроблено з бамбуку та срібного паперу. Далі він, не перестаючи лаятися, спробував стягти кістяк із сідла, проте виявилось, що його прикручено до задньої луки дротом. Вигляд у полковника, що руками обхопив кістяк за крижі, а коліном уперся старому коневі в живіт, був досить дивний — щоб не сказати кумедний. Поморочившись хвилину чи дві, він усе ж відірвав кістяк, кинув додолу й гукнув до оркестру:

— Страхопуди! Ось чого ви перелякались!

У вечірній сутіні кістяк був таки страшенький. Старшина оркестру, певне, вже десь його бачив і тепер упізнав, бо його враз ніби почав душити сміх.

— Забрати оце, пане полковнику? — спитав він.

— Заберіть к бісовій матері, — відрубав полковник, — і самі туди забирайтеся!

Старшина оркестру віддав честь, перекинув кістяк уперек сідла й рушив до стаєнь. Тоді полковник почав допитуватися, що ж із рештою полку, і лексикон його був гідний подиву. Він, мовляв, розпустить весь полк — віддасть до полкового суду всіх до

одного — він не хоче командувати таким набродом — і таке інше. І що більше під'їздило гусарів, то барвистіша ставала його мова — і врешті вийшла за ті крайні межі, яких навіть кавалерійському полковникові не годиться переступати.

Мартін відвів Гоген-Єйла набік і висловив побоювання, чи не доведеться їм подати у відставку, як усе розкриється. Він був слабодухіший з них двох. Бо Гоген-Єйл тільки звів брови й відказав, що, по-перше, він син лорда, а по-друге, він винний у цьому театральному воскресінні литаврового коня не більше, ніж іще не народжене немовля.

— Я ж тільки наказав, щоб коня вернули до полку якомога ефектніше, — провадив Єйл, напрочуд солодко всміхаючись. — То скажи, чи можу я за те відповідати, коли якийсь там йолоп-приятель вернув його в такому вигляді, що порушив душевний спокій цілого кавалерійського полку її величності?

— Та ти хлопець бравий і ще колись будеш генералом, — відказав Мартін, — але я б віддав свої шанси дістати під команду ескадрон за те, щоб цілому викрутитися з цієї халепи.

Доля пожаліла Мартіна й Гоген-Єйла. Заступник командира відвів полковника до ніші за завісою, де звичайно молодші офіцери Білих гусарів грали вечорами в покер; і там, коли полковник досхочу налаявся, вони довго розмовляли потихеньку. Мабуть, заступник сказав, що паніку напевне збив якийсь один кавалерист, а розшукувати його тепер — марна річ; і я певен, що він довго розводився про те, яка то буде ганьба, коли виставити цей переполох усім на посміх.

— Нас же прозвуть "нічними бігунами", — казав заступник, наділений багатою уявою, — і "мисливцями на привидів", і кожен полк, скільки їх є в усій армії, наліпить нам якесь прізвисько. І хоч скільки пояснюйте, чужим ви ніколи не втлумачите, що офіцерів не було, коли почалася паніка. Задля честі полку і задля свого власного добра не зчиняйте бучі.

Полковника вже так зморила власна лють, що вкоськати його виявилось легше, ніж можна було сподіватись. Його лагідно, помаленьку переконали, що це неможлива річ — віддати до суду цілий полк, і так само неможливо завести справу на будь-кого з молодших офіцерів, причетних, на полковникову думку, до цієї витівки.

— Але ж ця тварюка жива! Її зовсім не пристрелено! — знову загорлав полковник. — Це ж відвертий непослух! Я пам'ятаю, як офіцера вигнали з полку за меншу — куди меншу провину. Вони ж із мене глузують, Матмене! Я вам кажу, вони з мене глузують!

Іще раз заступник заходивсь умовляти полковника і змагався з ним добрих півгодини. А під кінець з'явився з рапортом полковий старшина. В такому становищі йому ще не траплялось бувати, та не такий він був чоловік, щоб розгубився. Віддавши честь, він доповів:

— Полк увесь вернувся, пане полковнику, — а потім ще додав, щоб уласкавити командира: — І жодного коня не загнали.

Полковник тільки чмихнув і відказав:

— Ну, то йдіть повкладайте всіх у ліжечка та догляняйте, щоб уночі не плакали.

Старшина пішов.

Полковника трохи потішив власний нехитрий дотеп, а крім того, йому вже самому соромно було за свою лайку. Заступник напосівся на нього знову, і вони проговорили до пізнього вечора.

А ще через день відбувся гарнізонний огляд, і полковник довго й круто вичитував Білим гусарам. Зміст його промови зводився до того, що коли вже литавровий кінь у таких літах зумів розігнати світ за очі цілий полк, то нехай він вертається на своє почесне місце на чолі оркестру, одначе сам полк, мовляв, — зграя неприторенних негідників.

Білі гусари радісно загорлали і стали підкидати вгору все, що лиш могли з себе зірвати; а як огляд скінчився, вони кричали полковникові "слава!", поки не похрипли. А лейтенанта Гоген-Єйла не славив ніхто, і він тільки солоденько всміхався, держачись позаду.

Згодом заступник неофіційно сказав полковникові:

— Такі дрібнички забезпечують командирові любов солдатів і нітрохи не підривають дисципліни.

— Але ж я не дотримав слова, — відказав полковник.

— Дарма, — заспокоїв його заступник. — Зате від сьогодні Білі гусари підуть за вами в вогонь і в воду. Полки схожі на жінок. За марну цяцьку вони ладні зробити що завгодно.

А ще за тиждень Гоген-Єйл одержав якогось чудного листа, підписаного: "Секретар товариства "Доброчинність і ревність". У листі просили "повернути наш кістяк, що перебуває, як ми маємо підстави гадати, у Вас".

— Що це, в дідька, за божевільний, що торгує кістяками? — спитав Гоген-Єйл.

— Перепрошую, пане лейтенанте, — відповів старшина оркестру. — Кістяк тепер у мене, і я його поверну, як дасте дві рупії найняти підводу до цивільного селища. Він же в труні, пане лейтенанте.

Гоген-Єйл усміхнувся, дав старшині дві рупії й сказав:

— Знаєте що? Напишіть на черепі дату.

Коли ви не вірите, що все це було насправді, і знаєте, куди треба піти, то можете самі побачити дату на черепі. Тільки не згадуйте цієї історії при Білих гусарах.

Мені відомо про неї, бо то я готував литаврового коня до воскресіння з мертвих. Кістяк йому зовсім не подобався.

Примітки:

[1] Австралійська порода коней, розповсюджена в Індії.

[2] Ч и р у т и — гатунок сигар з обрізаними кінцями.